

RECENZIJOS

PSALTERAS ING LIETUVISCHKA LIESZUWI, pergulditas Jano Bretkuno. Labguvos plebono Metusą Christaus 1580... Herausgegeben von Jochen Dieter Range und Friedrich Scholz. Ferdinand Schöningh. Paderborn-München-Wien-Zürich. 1991, XI + 265 S.;

NAVIAS TESTAMENTAS Ing Lietuwischką Lieszuwi, perraschitas per Janą Bretkuna Labguvos plebona 1580... Herausgegeben von Jochen Dieter Range und Friedrich Scholz. Ferdinand Schöningh. Paderborn-München-Wien-Zürich. 1991, XI + 1051 S.

Tai du 1991 m. Vokietijoje pasirodę Jono Bretkūno biblijos vertimo rankraščių faksimiliniai leidiniai: vienas apimantis Dovydo psalmes, o antras – Naujųjų testamentą. Juos parengė dr. Jochenas Rangė ir Friedrichas Scholzas. Pastarasis buvo ir Bretkūno biblijos rankraščių faksimilinės reprodukcijos iniciatorius bei organizatorius. Jis yra garsaus baltisto ir indoeuropeisto, lietuvių kalbos etimologinio žodyno autoriaus Ernsto Fraenklio (1881–1957), kuriam dedikuotas Bretkūno psalmių faksimilinis leidinys, mokinys. Naujojo testamento faksimilinis leidinys, dedikuotas latvių kalbininkui Karliui Draviniui (Draviņš), kuris 1978 m. Upsaloje paskatinęs Scholzą rūpintis Bretkūno biblijos rankraščių publikacija.

Abu faksimiliniai leidiniai – tai nemaža dalis užplanuotos visos Bretkūno biblijos

vertimo rankraščių* publikacijos Ferdinando Schöningho leidyklos spausdinamojoje Biblia Slavica VI serijoje. Ateityje numatoma tokiu pat būdu išspausdinti likusias Senojo testamento dalis, be to, atskirus leidimus, skirtus Bretkūno tekstų kritinei analizei, taip pat tų tekstų tyrinėjimo bei komentavimo problemoms. Pastarojo pirmoji dalis – J. Rangės veikalas *Bausteine zur Bretke-Forschung. Das Neue Testament* jau irgi pasirodė. Abiejų leidinių F. Scholzo pratarmėse nurodyta, kad tekstų kritinei analizei ir komentavimo problemoms skirtuose tomuose bus išsamiai nušviesta biblijos vertimo istorija, vertimo ypatybės, taip pat rankraščių išvaizda ir dabartinė būklė. Taigi neseniai išspausdinti Bretkūno psalmių ir Naujojo testamento faksimiliniai leidiniai yra solidi pradžia to plataus užmojo, kuriam ryžosi vokiečių kalbininkai.

Be Bretkūno rankraščių faksimilių, kurių bendra apimtis – 1316 p. (265 + 1051), abiejų leidinių pradžioje įdėtos jau minėtos autorius panašaus turinio pratarmės. Jose supažindinama su planuojamais išleisti Bretkūno tekstais ir jų analizei skirtais tomiais, be to, trumpai apibūdinami išspausdintų tekstų (Psalmių ir Naujojo testamento) rankraščių dešifravi-

* Rankraštis dabar saugomas Berlyno slaptojo valstybinio Prūsijos kultūros paveldo archyvo bibliotekoje (signatūra – XX StUKgb 50), anksčiau jis buvo Karaliaučiaus universiteto bibliotekoje.

mo ir pateikimo klausimai. Pratarinėse pažymima, kad išspausdintų tekstų rankraščiai esą lengvai įskaitomi ir sunkiai šifruojamų vietų palyginti maža. Tačiau dėl to, kad prieš darant nuotraukas visi 8 biblijos rankraščio tomai buvę iš naujo tvirtiau įrišti, o viršeliai restauruoti, atsiradę daugiau nematomų raidžių vidiniuose puslapių kraštuose. Ir iš tikrųjų kai kuriose, ypač psalmių, faksimilėse (pvz., p. 26, 42, 48, 52, 54, 58, 60 ir kt.) žodžių galo raidės neretai yra „nukąstos“ arba neryškios, bet jas ketinama atstatyti bei išryškinti tekstų analizei skirtame tome.

Tiek psalmių, tiek Naujojo testamento faksimilės yra geros, išspausdintos šiek tiek gelsvame popieriuje, nors kai kur dėl vienos lapo pusės rašmenų atsispaudimo kitoje pusėje ir pasitaiko dėmėtų puslapių (pvz., psalmių leidinio p. 26, 27, 57, 60 ir kt., Naujojo testamento – p. 11, 56, 66, 67, 97, 98, 99, 100 ir kt.). Kad skaitytojui būtų patogiau naudotis faksimilėmis, kiekvieno puslapio išoriniame krašte leidėjų prirašyta versetų numeracija, kurios nebuvo nei psalmių, nei Naujojo testamento rankraštyje ir kuri sudaryta pagal 1546 m. Liuterio biblijos leidimą. Greta Dovydo psalmių rankraštyje buvusių keturių, o Naujojo testamento rankraštyje trijų skirtingų paginacijų faksimilėse, norint palengvinti susirasti reikiamą lapą ar puslapį, įsivestos dar dvi naujos paginacijos: viena, žyminti lapus, – faksimilės apatiniam dešiniajame kampe su pridėtu v (=verso) ženklu jos antrosios pusės apatiniam kairiajame kampe (pvz.: 1–1v, 3–3v, 100–100v ir t.t.), o antra – žyminti puslapius kiekvienos faksimilės apatinio krašto viduryje. Abi pastarosios, kaip ir ankstesnės, paginacijos apima visus, net ir tuščius, rankraščio puslapius (pvz., Psalmių p. 21–22, 264, Naujojo testamento p. 829–830, 883–884, 900 ir kt.). Nors naujų paginaci-

jų įvedimas praktiniais sumetimais yra motyvuotas, bet jis, žinoma, padidina paginacinį margumyną.

Taigi pirmąkart susilaukėme visų Bretkūno psalmių ir Naujojo testamento teksto kvalifikuotai parengto faksimilinio leidimo. Tokio leidimo, kuris daro prienamą platesniems tyrinėtojų sluoksniams nemažą dalį svarbiausio rankraštinio XVI a. lietuvių rašto paminklo. Galima neabejoti, kad Bretkūno viso biblijos rankraščio išleidimas bus vienas iš monumentalios mūsų amžiaus lituanistinių darbų.

Kaip žinoma, Dovydo psalmės yra viena iš meniškiausių biblijos dalių, dažnai vadinama bažnytinės poezijos perlu. Todėl jų vertimai visuomet būna reikšmingas įvykis kiekvienos tautos literatūros, rašomosios kalbos ir apskritai kultūros raidoje. Bretkūno psalmių vertimas taip pat nebuvo šiuo atžvilgiu išimtis. Neatsitiktinai jų ir likimas buvo laimingesnis už kitų biblijos dalių: Jono Rėzos ir specialios komisijos perredaguotos, jos jau 1625 m. buvo išspausdintos Karaliaučiuje ir vėliau (XVIII a.) ten pat dar kelis kartus išleistos. Tačiau reikia pasakyti, kad tiek Rėzos, tiek vėlesnieji Bretkūno psalmių vertimo perdirbiniai kalbos ir stiliaus atžvilgiu buvo prastesni, labiau nutolę nuo liaudies šnekamosios kalbos.

Tas pat iš dalies pasakytina ir apie Bretkūno Naujojo testamento vertimą. Nors jį sudaro bažnytinės prozos tekstai, kuriems nebūdingos poezinės kalbos ypatybės, bet gyvų, liaudinių raiškos priemonių jame taip pat apstu. Kaip visame Bretkūno biblijos vertime, taip ir Naujajame testamente yra nemaža įvairių (tiek paties vertėjo, tiek korektorių padarytų) teksto taisymų, kuriuose atsiskleidžia ne tik ano meto lietuvių raštijos kūrėjų pažiūrų ir individualaus stiliaus skirtybės, bet ir

tuometu vykęs prūsinės lietuvių rašomosios kalbos normų kristalizacijos procesas.

Bretkūno psalmių ir Naujojo testamento faksimiliniai leidimai, suprantama, didžiai reikšmingi ne vien dėl tų senųjų lietuvių rašto paminklų lingvistinių ar literatūrinių vertybių. Taip pat ne tik dėl to, kad tie leidimai viso pasaulio baltistams bei indoeuropeistams padarys lengvai prieinamus Bretkūno rankraščius. Prof. F.Scholzo ir dr. J.Rangės pastangomis ilgiems laikams bus išsaugotas neįkainojamos mokslinės svarbos lietuvių rašto paminklas artimiausiu originalui pavidalu. Todėl Bretkūno biblijos rankraščio faksimilinio leidinio rengėjai ir Ferdinando Schöningho leidykla už tai nusipelno didžiausios pagarbos ir aukščiausio įvertinimo. Belieka tiktai palinkėti vokiečių kolegoms mokslininkams sėkmingai įgyvendinti jų užsibrėžtą didingą visos Bretkūno biblijos išleidimo ir tyrinėjimo programą.

Jonas Palionis

Guido Micheli ni, Le traduzioni dal latino di un volume lituano del 1600. Studio sulla lingua della Margarita theologica, Casa Editrice Il Salice, Potenza, 1991.

1600 m. Karaliaučiuje pasirodžiusi Simono Vaišnoros „Žemčiūga teologiška“ su plačia originalia pratarme ir kitais teologiniais traktatais yra pirmoji spausdinta lietuviška knyga, tiesiogiai versta iš lotynų kalbos. Tai reikšmingas ir iki šiol mažai tyrinėtas lietuvių kalbos paminklas. Apie jį ir jo autorių buvo daugiau kalbama tik W.Witte's disertacijoje¹. Ilgą laiką Lietu-

voje neturėjome nė lotyniškų šios knygos originalų, ir tai labai trukdė ja naudotis senosios lietuvių kalbos studijoms. Pastaraisiais metais Guido Michelini išrūpino Vilniaus universiteto bibliotekai tų originalų kopijas, o dabar jau imame į rankas išsamią šio kalbininko monografiją apie Simono Vaišnoros „Žemčiūgos“ kalbą ir santykį su lotynišku tekstu.

Monografija susideda iš įvado ir dviejų pagrindinių dalių. Jas pravartu aptarti atskirai.

Įvade aptariami šaltiniai, kuriais naudojosi versdamas Simonas Vaišnoras. Iš trijų A.Francisci traktato „Margarita Theologica“ leidinių, pasirodžiusių prieš 1600 m. (1594, 1596, 1599), lyginimo pagrindu imamas 1594 m. leidimas; vėlesnieji du skiriasi tik rašybos mažmožiais. Autorius nurodo, kad kai kuriose vietose, versdamas Biblijos citatas, Simonas Vaišnoras naudojosi ir vokišku Liuterio Biblijos tekstu: tai matyti iš p. 9–11 pateiktų pavyzdžių, kur vertimas skiriasi nuo Vulgatos ir sutampa su Liuterio versija. Kartu spėjama, kad versdamas tas vietas Vaišnoras galėjęs pasinaudoti ir Bretkūno Biblijos rankraščiu (kaip žinoma, jis buvo vienas iš jo taisytojų). Šį autoriaus spėjimą bandžiau patikrinti lygindamas tas Vaišnoros teksto vietas su Bretkūno Biblijos rankraščio kopija. Tokių teksto sutapimų, kurie aiškiai rodytų naudojimąsi Bretkūno rankraščiu, nepavyko aptikti: beveik visur tekstai daugiau ar mažiau skiriasi, o ryškesni sutapimai gali būti sąlygojami originalo ir neturi įrodomos galios, pvz.: *Tu ejsi Pone tešus / O mes turime giedetieši* MT 141a – *Tu PONE tešus ejsi, a mes turrim gieditisi* BrB Dan 9,7 – *Du Herr bišt gerecht / Wir aber müšsen uns schemen* LB.

¹ W.Witte, Der Übersetzer Simon Waischnoras d.Ae, Braunschweig, 1931.